

«ШЫН» СОЛУН — ХҮНДҮТКЕЛДЕ

«Шынның» хоочуннары К.-К.Чооду биле В.Ф.Чадамба.

«Шын» солунуң ээлчеглиг сургакчылаашкын хүннери Тес-Хем кожуундан эгелээн. Аалчыларны кожуунуң чагырга чериниң көдээ ажил-агый эргелелиниң начальниги Мergen Соян биле кожунуң чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы Чейнеш Каржал олар даңгына дег чараш кыстары-биле бедик арт кырынга аяк шайлыг уткуп алган. Кожуунуң амыдырал-чурттагы-биле таныжып, улугу чону-биле ужурашканда, тус черниң төвү болур Самагалдай суурнуң чагырга черин хуралдаар залында чонче ужуражылга хурал болуп кен.

Хуралды хөгжүм көргүзүү кирип ажиткан. Ужурылгага чон хөй эвес-даа, шаа-биле келген. Солуну «хоочун» болгаш-ла боор, келгеннерниң аразын-назы-хары улгады берген

бээри билек, кижиниң сагыш-сеткилинде чоргаарал оттуп, хей-ады ала-чайгаар көдүрлүп келир болду.

Солунуң кол редактору Инна Дамба-Хуурак чыгып келген чонга редакцияның амгы үеде амыдыралы-биле каксы таныштырган. База ол ышкаш сургакчылаашкынның кол сорулгазы — бирги чартык чылдың чагыдылга түңнелдери болгаш ийги чартык чылдың чагыдылга кампаниязы дээрзин дыңнаткан.

Хүндүлүг аалчылар тустуунда сөс алган соонда, санал-онал солчулгазы эгелээн. Бодунуң саналын кожунуң удуртулгазынга хөй чылдар иштинде ажилдаан болгаш хүндүлүг дыштанылгаже Чонну ажилга хаара тудар төптен үнген хоочун ажилдакчы, «Шын» солунуң идепкейлиг бижикизи Кара-оол Лопсанович Лапчаа кириген. Оон: «Бистиң кожунда «Шын» солунуң аалдап келгени улуг өөрүшкү-дүр. Чонче үнүшкүн-

бедик үнелелди бистиң солунга бергени дыка өөрүнчүг болду.

Шынап-ла, «Шын» солунга чоннуң ынаа, хүндүткели кээп турар чагаалар саны бадыткап турар. Бүдүн республиканың булуң бүрүзүнден кээп турар чагааларда кожуун-сумуда солун, төлөптиг кижилер, ажил-иш дугайында болгаш төөгү чугаалар, чечен чугаалар, сактышкыннар дээш, бижикилер чүнү биживес боор.

База ол ышкаш хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Сергеенна Шойдун солунуң коллективиниң чымыштыг ажылын үнелеп, чылыг сөстөрүн чугаалады. Ол солунга ооң мурунда «Та бүзүрө, та бүзүрө» деп үнүп турган рубриканы катап тургузар дугайында дилээш, юристиң булуңу дээн ышкаш рубриканың дугайында саналды кириген. «Шын» солунуң база бир эң-не идепкейлиг бижикизи Клара Маа-

найны (У-Шынаа), А.Д.Чооду (Самагалдай), Е.С.Симчитмаа (Ак-Эрик харылзаа салбырының удуртукчузу), У.В.Соян (Белдир-Арыг харылзаа оператору) оларга «Шын» солунуң өөрүп четтиришкин бижиин тывыскан. База ол ышкаш «Шын» солуну доктаамал чагыдып ап турар чагыдыкчылар С.Х.Чадамба, А.К.Дангыт, М.М.Кандан, Ч.У.Каржал (Самагалдай), В.С.Нурзат (Белдир-Арыг), Д.Ч.Түмен (Ак-Эрик), Ш.М.Бичи-оол (Шуурмак) оларга солунга ынаа дээш өөрүп четтиришкин бижикилер К.Л.Лапчаа биле К.М.Чинмитке солунга бердигени болгаш хүндүткели дээш «Шын» солунуң Хүндүлел бижиин тывыскан.

Тес-Хем кожуунуң чагыдылга талазы-биле алырга, кожунда ниитизи-биле 2095 өреге бар, ынчалза-даа чагы-

Ужуражылга хурал үзүндө.

дыровна Чинмит бодунуң үнелелин берип, санал-оналын кириген. Ол: «Шын» солун чок болза, амыдырал чок. Бистиң кожунуң чагыдылгазы эвээш болганы харааданчыг-дыр. Бай-Тайга биле Сүт-Хөл кожууннары магадап тур мен. Ынчангаш бистиң кожун база ол ышкаш эки көргүзүлгү болурун күзээр-дир мен» — деп демдегледі. Саналдар, дилеглер хөй болган. Чодураа суурнуң чуртакчызы Николай Адышаевич Айдышааның «Солунуң арынарында спортчу комментатор чүге чогул?» деп саналын чүлдүг деп санааш, хүлээп алдывыс.

Санал-онал солчулгазының соонда, хуралдың чаагай кезээ — шаңналдар тыпсыры эгелээн. Чонга солуну үе-шаанда чедирип, өөртүп, ажылынга бердинген почта ажилдакчылары Ч.Т-Х. Коча-

дып алыкчыларның саны эвээш болуп турар. Чүгле идепкейлиг бижикилерниң болгаш чагыдыкчыларның ачызында чагыдылгада чүгээр көргүзүг бар. Чагыдылга талазы-биле байдал шала кошкак болганы илереттинген. Кижиниң санынга хамаарыштыр алырга, чагыдылга эвээш-даа болза, «Шын» солун улуг хүндүткемде дээрзин Тес-Хем кожуунуң чону боттарының берген үнелелдери-биле бадыткады.

«Шын»-ның ылап-ла шынчы номчукчулары, бижикилери болгаш чагыдыкчылары солунуң сургакчылап келген ажил-чын бөлүү-биле ужуражылга келгени, биске, аныяк корреспондентилерге, дыка өөрүнчүг болду.

Валерия КОНГАР.

А-Х.АПЫКААНЫҢ тырттырган чуруктары.

Хүннүң медээлери

Планны ажыр күүседир

Шээр мал төлүн менди камгалап алыр талазы-биле планын Тываның малчыннары ажыр күүсеткен.

Республикада ажил-агыйларның бүгү хевирлеринден 2013 чылдың мал оолдашкынының үезинде төрүүр чүс баш өшкүгө болгаш хойга хамаарыштыр 85-тен эвээш эвес башты алырын, ниитизи-биле 508903 анайны болгаш хураганы алыр сорулганы салган турган. Республиканың Көдээ ажил-агый яамызының дыңнатканын езугаар алырга, июнь ортан үезинде Тываның ажил-агыйлары 545,9 муң баш чаш төлдү алган, ол дээрже планың 107,3 хуузу. Ынчангаш, 100 баш төрүүр малга онааштыр 90 баш төлдү алганы ол. Шээр мал төлүн менди алыр талазы-биле Өвүр, Бай-Тайга, Сүт-Хөл болгаш Таңды кожууннарның ажил-агыйлары мурнаан.

Мыйыстыг бодал малдың оолдашкыны база бедик темпилиг. Чартык чылда 45535 бызааны алган, план 92,5 хуу күүсеттинген. Хүлээлгелерин Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Чаа-Хөл, Каа-Хем, Тес-Хем, Эрзин, Мөңгүн-Тайга болгаш Кызыл кожууннарның ажил-агыйлары күүседип алганнар.

Белеткел эгелээн

Келир кышкы одалга сезонунга Тываның энергетиктери белеткенип эгелээн.

Одалга-энергетика комплекзиниң, чуртталга-коммунал ажил-агыйының болгаш социал адырның объектилериниң күскү-кышкы үеде ажилдаарынга хамаарышкан айтырыгны республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы Виталий Бартына-Садының удуртулгазы-биле эрткен оперативтиг штабка сайгарган. Септелге ажилдарынга ажыглаар кылдыр ниитизи-биле 232,8 млн. рубльди шилчидери көрдүнген, ооң иштинде одалга-энергетика комплекзиниң бүдүрүлгелеринче—173,5 миллионну, ЧКА-ның бүдүрүлгелеринче—59,3 млн. рубльди шилчидер. Оон аңгыда бүдүрүлгелериниң боттарының болгаш тускай сорулгалыг программаның акшазындан 34,6 млн. рубльди тускайлаар.

Ол акша-хөреңгиниң хөй кезин, чаңыл езугаар, энергетиканың ийи улуг адыры—«Тываэнерго» ААН болгаш «Кызыл ЧЭТ» ААН-че баары билдингир. Үлетпүр болгаш энергетика сайыды Роман Кажин-оол одалга-энергетика комплекзиниң бүдүрүлгелери кышка белеткел ажилдарынче тургустунган график езугаар кирген дээрзин штаб хуралынга илеткээн.

Бистиң корр.

«Шын» солун дээрже чоннуң эң-не ынак болгаш хүндүлээри солун-дур».

ейкичилер хөй болду. Эр-Тес кожуннарже үнүшкүн ацияның аныяк корреспондентилери-биле кады солунуң ик арга-дуржулгалыг хоочунналистери Владимир Чадамба биле Кара-Күске Чооду олар ааны онза болган. Онза демдеглээримниң ужуру — налист деп улуг үжүк-биле арывыс хүндүлүг өгбелери-дег «Шын» солунуң амыалын, төөгүзүн эки билир с кайда боор. Олар солунга к тургаш ажилдап эгелээн гаш, төөгүзүн-даа, хөгжү зин-даа кончуг эки билир. аңгыя Владимир Федорови иң сактышкыннары чүден ык солун. Кажан хоочун налист чугаазын эгелей

нер кылып турарын чүлдүг-зүнүп, деткип тур мен. «Шын» солун чоннуң солуну болганда, чон-биле сырый харылзаады болуру чугула. Мен бодум хуумда солун-биле үе-дүптен бээр харылзаалыг мен. Үжүк-бижики билер улус эвээш турда, 1953 чылда, сизген белеткеп турган бригадага «Шын» солуну номчуп берип чордум. Солунуң чаартылгазы эки-дир, ылаңгыя доктаал-саавыр аңгы үндүрүлгө апарганы. Черле ниитизи-биле алырга, деңнел бедээ-дир. Ынчангаш солунуң чагыдылгазын доктаамал кылып турарын чондан дилээр-дир мен. «Шын» солун дээрже чоннуң эң-не ынак болгаш хүндүлээри солун-дур» — деп

Хүннүң медээлери

«ХҮН-ХҮРТҮНУ» ДЕЛЕГЕЙГЕ АЛДАРЖЫТКАНЫ ДЭЭШ

Тывада «Хүн-Хүртү» ансамблиниң аялгаларын делегейге непереткен Теодор Левинни Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле шаңнаан.

«Хүн-Хүртү» ансамблиниң аялгаларын делегейге непереткен, эртем доктору, тыва чонунуң сыгыт-каргыраазын хөй чылдарда шинчилеп келген, Дартмау колледжиниң (АКШ) профессору Теодор Крейг Левинни «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле шаңнаан.

Делегейниң «Хөөмей» — Төп Азияның чоннарының культуразының эртинези» алдыгы симпозиумунуң жюризиниң кежигүнүгө республиканың бедик шаңналын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол тывыскаан. Хөөмейни тыва чонунуң бот-тускайлаң культуразының эң чугула хевир кылдыр өөрениринге база непередиринге америк этнохөгжүмчүнүң улуг салышкынын ол демдеглээн.

Теодор Левинниң «Чаа хевирниң аялгалары. Хөөмей-сыгыт Тывада болгаш ооң даштында» деп ному-нуң орус дылда үндүрүлгезиниң эге чүүлүнде мынча деп бижээн: Хөгжүм критиги Нина Карпинскаяның «Хөмнер болгаш даглар ырлажып турар черде» деп ажилында мындыг одуруглар бар: «Шак ыңдыг магаданчыг болгаш онзагай чедишкенин болур чорук хөгжүмнүң төөгүзүнде ховар таварылга. Тыва хөөмейжилерниң ыттыр эвес күүселдизи амгы хөгжүмнүң кайгамчык арны болур. Ону ыдыктаан ада Тываның каргыраа-сыгыдын Барыын чүккө непередириниң

таваан салган американ хөгжүмчү болгаш продюсер Тед Левин. Ооң ачызында аажок улуг Азия дивиниң иштинде барык көзүлбес чыгыгы бичии республика Россияның безин даштында хөгжүмге ынакшылдыг кижилерге билдингир апарган».

Гармон хөйүнүң ырызының үнде-зилекчизи Тед Левин 1987 чылда Тывага аян-чорук кылып чораан, ооң сорулгазы пленкага хөөмей бижидип алыры. Хөөмейниң аялганын Левин эртем езузу-биле болгаш улуг сонургал-биле өөренип көргөн. Бодунуң тургусканы «Тыва — Азияның чүрээнден укталган үннер» деп хөгжүм альбомунга ол мынча деп бижээн: «Ол аялга дээрге хөгжүмнүң үн системаның кезии болуп турар хире, ооң дузазы-биле кижиге бодунга улуг ужу-дузалыг күштер болгаш амытаннар-биле харылзааны тударын оралдажып чораан хире. Тываларга хамаарыштыр алырга, ол мал-маганга, долгандыр турар бойдуска болгаш оларларга, үш чүүлге — хатка, сугга болгаш чырыкка хамаар-жыр боор».

Тывада хөөмей-сыгыт бо хүн-нерде-даа бойдус-биле сырый харылзаалынын көргүзүп турар... Шаанда-ла кижилер магадаанын, өөрээнин, делегейни сонургап көргенин ыры-хөөмей дузазы-биле илередип келген. Аян шыкка малын кадарып чораан кижиге кымга-даа дыңнадырын бодавайн бодунга, долгандыр турар дагларга болгаш ужу-кыды чок ховуга аян тудуп чораан».

ТР-ниң албан-езузу-нун сайтызындан.

ХАЛАС ЮРИДИКТИГ ДУЗАНЫҢ ХҮНУ

Бо чылдың июнь 21-де Халас юридиктиг дузаның хүнү болур.

Келир пятницада, июнь 21-де, республикада сураглыг юристерниң, адвокаттарның, нотариустарның дузазын ажылгаарынче сонургалдыг бүгү хамаатыларны Тываның Чазааның Даргазының оралакчызы Артур Монгал кыйгырган. Бүгү-россияның Халас юридиктиг дуза хүнүнде профессионалдар күзүн кижиге бүрүзүңгө арга-сүмени берип, оларга дузалаар. «Ол хүннүң хилис эрптезин күзээр мен. Юристерге улуг ажилды онаары, дилег кылган хамаатыларга улуг дузаны оларның чедирери чугула» — деп, Артур Монгал демдеглээн.

Ооң чугаалал турары-биле алырга, дузаны Россияның Юристер ассоциациязының Тыва Республикада төлээлери чедирерлер, олар хоорай участоктарының бирээзинге хүлээп алышкынын кылыр.

Халас юридиктиг дузаны 9.00 шактан 18.00 шакка чедир Кызыл

хоорайның дараазында черлеринге чедирер:

№5 гимназияның хөй-ниити хүлээп алышкын черинге,

№8 школаның хөй-ниити хүлээп алышкын черинге,

№12 школаның хөй-ниити хүлээп алышкын черинге,

№14 школаның хөй-ниити хүлээп алышкын черинге,

«КАТБ» МУБ-тун хөй-ниити хүлээп алышкын черинге,

Кызылдың транспорт техникумунуң хөй-ниити хүлээп алышкын черинге,

Ленин кудумчузу, 5-те, Юридик-тиг клиникага (Тыва КУ),

а ол ышкаш ТР-ниң Нотариустар палатазынга.

Оон аңгыда эрге-хоюу айты-рыгларының талазы-биле сүмелери

Каа-Хем, Эрзин, Тес-Хем, Таңды, Кызыл, Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик кожуун-нарың чыгыргаларының оран-сава-ларынга база бээр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

2013 чылда Тыва Республикага республиканың малчыннар байырлалы — Наадымның хемчеглерин белеткээринин болгаш эрттиреринин талазы-биле организастьг комитетти тургузарының дугайында
2013 чылдың июнь 13 №196-р Кызыл хоорай

2013 чылда Тыва Республикага республиканың малчыннар байырлалы — Наадымга тураскааткан хемчеглерни белеткээр болгаш эрттирер сорулга-биле:

1. 2013 чылда Тыва Республикага республиканың малчыннар байырлалы — Наадымның хемчеглерин белеткээринин болгаш эрттиреринин организастьг комитетинин составын бадылаар.

2. Тыва Республикага малчыннарның республика байырлалы Наадымның хемчеглеринин планын организастьг комитет ажылдап кылыр.

3. Тыва Республикага малчыннарның республика байырлалы Наадымга тураскааткан хемчеглерниң планнарын ажылдап кылырын болгаш бадылаарын база байырлал хемчеглерин организастьг бедик деңгелге эрттирерин хандыраарын Тыва Республиканың муниципалдыг районнарын, хоорай округтарының баштыңнарынга сүмелээр.

4. Байырлал хемчеглеринге идепкейлиг киржирин күрүнэ эрге-чагырга органнарынга, хөй-ниити катты-жышкыннарынга, өңчүнүң кайы-даа хевир болуп

турар организацияларга сүмелээр.

5. Байырлал хемчеглерин эрттирер турар үеде хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш айыыл чок чорук хандыраарының талазы-биле хемчеглерни алырын Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер ямазын хоорайларның болгаш кожууннарның иштики херектер органнарынга сүмелээр.

6. Тыва Республикага малчыннарның республика байырлалы — Наадымның хемчеглерин массалыг информация чепсектеринге чырыдарын Тыва Республиканың Информация болгаш харылзаа ямазы хандыраарына сүмелээр.

7. Бо айтышкыны «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

8. Бо айтышкынын күүселдизинге контрол Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.М. Монгалга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИ

2013 чылдың июнь 13-а

Тыва Республиканың Чазааның №196-р айтышкыны-биле бадылаан

2013 чылда Тыва Республикага республиканың малчыннар байырлалы — Наадымның хемчеглерин белеткээринин болгаш эрттиреринин организастьг комитетинин составы

А.М. Монгал — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, удуртукчузу;

С.Х. Монгуш — Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды, удуртукчу-нун оралакчызы;

Ю.Д. Тыт-оол — Тес-Хем кожуун чыгыргазының даргазы, удуртукчу-нун оралакчызы (дугуржулга езугаар);

С.К. Тинмей — Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязының болгаш Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының удуртукчу-нун оралакчызы — Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының ажил-чорудулгазын башкаар болгаш күрүнэ эрге-чагырга органнарының кады ажылдажылгазын хандыраар талазы-биле эргелел начальниги, секретары;

Т.Д. Авыда — Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый агентилелиниң директорунун оралакчызы;

В.Ч. Белчит — хуу сайгарлыкчы (дугуржулга езугаар);

К.А. Бичелдей — Тыва Республиканың өөрөдиге болгаш эртем сайыды;

Э.Э. Дагба-Лама — Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорукту деткир фондунун даргазы, Тыва Республикада Аът спортунун федерациязының даргазы (дугуржулга езугаар);

Ш.В. Дандар — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутады (дугуржулга езугаар);

В.О. Донгак — Тыва Республиканың культура сайыды;

О.Э. Донгак — Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды;

Р.Д. Доржу — хуу сайгарлыкчы (дугуржулга езугаар);

О.С. Достай — Тыва Республиканың саң-хөө сайыды;

С.Н. Ириль — «Тыва Республиканың В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии национал театры» КБА-ның директору;

Р.В. Кажин-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

Ю.В. Кара-оол — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) төлээлекчилер хуралдары-биле кады ажылдажылга болгаш тус чер бот-башкарылгазын сайзырадыр талазы-биле комитеттин даргазы (дугуржулга езугаар);

Е.В. Каратаева — Тыва Республиканың экономика сайыды;

А.Б. Көк — «М-54 «Енисей» автомобиль оруктарының эргелели» ФКА-ның начальниги — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутады (дугуржулга езугаар);

В.Н. Конгар — регионунуң айыыл чок чорук департаментизинин начальниги — Тыва Республиканың Баштыңының — Чазааның Даргазының чанында Хөй-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретары;

О.Н. Косоротов — Тыва Республиканың орук-транспорт сайыды;

Р.Б. Күжүгет — Тыва Республиканың Херэзженнер эвилелиниң даргазы;

Г.Д. Куулар — Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязының болгаш Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының удуртукчу-нун бирги оралакчызы — муниципалдыг эрге-чагырга-биле ажил болгаш хамааты ниитилел черлери-биле кады ажылдажылга талазы-биле департаментинин начальниги;

В.С. Кызыл-оол — Тыва Республиканың Арга-арыг

ажыл-агыйының күрүнэ комитетинин даргазы;

Ш.И. Кыргыс — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутады (дугуржулга езугаар);

А.Ф. Лобанов — Тыва Республика талазы-биле иштики херектер сайыды (дугуржулга езугаар);

Д.С. Мансуров — Тыва Республиканың Чазааның херектер эргелекчизинин оралакчызы;

О.Д. Натсак — Тыва Республиканың информация болгаш харылзаа сайыды;

А.С. Новиков — Тыва Республиканың Аңнаашы болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүнэ комитетинин даргазы;

О.В. Ондар — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Аппарадының удуртукчу (дугуржулга езугаар);

У.С. Ондар — Тыва Республиканың аныяктар болгаш спорт херектеринин сайыды;

М.Д. Ооржак — Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар;

Н.Ч. Ооржак — күш-ажылдың хоочуну (дугуржулга езугаар);

Д.И. Оюн — «Тыва-онлайн» информастыг агентилелдин удуртукчузу (дугуржулга езугаар);

Л.К. Салчак — Хергелекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң чаагай чорун камгалаар талазы-биле хайгарал чорудар федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузу (дугуржулга езугаар);

В.В. Сат — Тыва Республиканың тудуг болгаш коммунал ажил-агыйны чаартырының сайыды;

И.М. Сувандин — күш-ажылдың хоочуну (дугуржулга езугаар);

Т.Д. Түлүш — «Тыва Республиканың Чазааның үрөс хөгжүм оркестри» КБА-ның удуртукчузу;

В.Н. Тунев — «Тыва Республикада муниципалдыг тургузулгал чөвүлели» ассоциациязының даргазы (дугуржулга езугаар);

С.В. Уюсов — «Восток» КХН-ниң чигине директору (дугуржулга езугаар);

А.В. Ховалыг — «Тываның национал оркестри» КБА-ның директору (дугуржулга езугаар);

В.Т. Ховалыг — Кызыл хоорайның мэри (дугуржулга езугаар);

Ш.С. Чанзан — Тыва Республиканың девискээринге Хамааты камгалал, чурттагыч чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан, сугларга камгалаар ажил-чорудулганы хандыраарының талазы-биле агентилелдин директору;

К.-К. К. Чооду — Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы (дугуржулга езугаар);

И.В. Чучев — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) аграр политиказының болгаш бойдус камгалалының талазы-биле комитетинин даргазы (дугуржулга езугаар);

А.С. Шоюн — Тыва Республиканың «Сылдысчыга» солунунун редакциязы — КАА-ның кол редактору.

БОЙДУС ЧАЯАН СӨС ЧОК ЫРЫ

(Уланчызы. Эгези №68 «Шында»).

«Хөөмей» делегей төвүнүн директору, уран чүүл эртемнеринин доктору Зоя Кыргызовна Кыргыз Республикасыга «Тыва хөөмейинин» делегей болгаш шийтпирлеттинин турар айтырыглары» деп илеткелди кылды. Тыва чон шаг-мүдөн бээр кожа-хелбээ чонна-биле аралажып, чоок чурттап

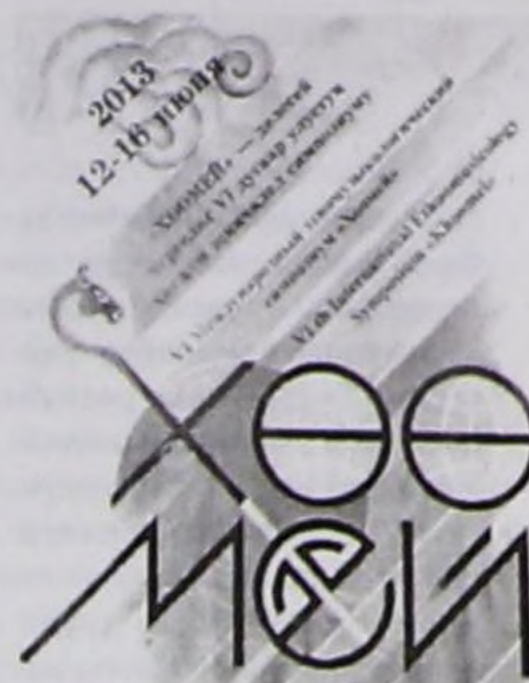
чүгүл тываларда Хөөмейинин хөй янзы хевирлери бар болуп арткан дээрзин эртемден онзалал демдег-левишаан, ол сөстөрүн эртем тала-зы-биле бадыйткады. Хөөмейинин күүселдезинге оон бүгү организми киржип турарын маргыжар арга чок кылдыр тодаргай тайылбыр-лады. Аңаа канчал чоргаарланмас

ныг хөөмейжилерге «Тываның Улустун хөөмейжизи» деп атты тыпсып эгелээнинде, хөөмейжилериниң кадыкшыл байдалын шинчилеп эгелээнинде Зоя Кыргызовнаның кирген үлүү улуг дээрзинге кым-даа черле катчыр боор. Хөөмейиниң күчү-күжү Үстүү Таңды ээлеринде. Тывалар аразында Ооржактарның, Монгуштарның, Ондарларның, Сарыгларларның, Ховалыгларның деп хөөмейни аймак төрөл аайы-биле ылгал чораан. Салгалдан салгалче хөөмей хан дамчып келген. Хөөмей — көшкүн чоннарның эртинге байлаа, поэзиязы дээрзин эртемден илеткелдинге дорту-биле демдегледди.

Хөөмейжилериниң кадыкшыл шинчилелинге хөй чылдарның дургузунда ажил-амыдыралын турскаа-дып турар медицина эртемнеринин кандидады Светлана Ырышова Сарыглар Новосибирск хоорайда коллегазы, медицина эртемнеринин доктору Елена Леонидовна Перелееваның хөөмейжилериниң кадыкшыл байдалына оларның мергежилиниң салдарының дугайында илеткелди-биле таныштырган. Новосибирски-ниң күрүнениң медицина универси-тетинин эртемдени Е.Л.Перелеева база Новокузнецкинниң күрүнениң медицина университетинин эртем-дени И.А.Несина олар-биле тыва эмчилер 11 чылдың дургузунда шинчилел ажилын чорудуп келген. Оларның ажылы эртем езугаар ба-дыткаттырган. Он чыл дургузунда хөөмейлеп келген артистерниң ка-дыына хөөмей-сыгыт хора чедирип

четтикпес, а 20 чыл чедир сценада хөөмейлеп чоруур артистерниң ма-га-бодунга улуг хораны чедирип ту-рар: бир дугаарында, боостаага, хан базыышкынынга, чүрек-дамырга, шыңганнарга багай салдарлыг дээр-зи долзуу-биле илереттинген.

ТР-ниң ГШИ-ниң эртем ажил-дакчызы, культурология доктору Валентина Юрьевна Сюсюкей «Хөөмейиниң эрги түрк дазылдары» деп илеткелди кылды. Төп Азияга чурттап чораан көшкүн чоннарның культурлуг эртинге-байлактарының үнген дазылдары чаңгыс дөстөн дээрзи эртемденниң илеткелдинде айыттырган. Азия диптин кайы-даа кезээнде чурттап чоруур чоннарның хөгжүм культуразының аразында хөөмей онзагай черни ээлеп турар. Ынчалза-даа тывалар дег хөөмейиниң бүгү стильдерин бөгүнге чедир кам-галап арттырып алган чон чок дээр-зин чижектер-биле бадыйткады. Амгы үеде бүгү делегейде мөөңнээшкин (глобализация) хааннап турар үеде кандыг-даа нация чонга боттарының культуразын камгалап арттырыры эң чугула айтырыг болуп турар. Өскениң культурлуг байлаан бөгүнде ажы-биле «хуужудуп», боттарыны кылдыр көргүзүп турар таварылга-лар ажы-биле неперезин. Өттүнүп алган чүүлдерин — өске чоннун эртинезин бодуну кылдыр мурнун-да тудуп ап турар чоруктар бо-ла таваржып турарына ол сеткилинден хомудалын илеретти. Бүгү делегейге аар салдарлыг болган хоозура-ашкын аңаа кол чылдагаан бол-ганын эртемден демдегледди. Акша

ажылдап алырын бодап, өскениң өнчүзүнчө холгаарлаашкынны кылыры — кем-буруу чок чүве ыш-каш болу берген. Ону болдурбазын канчал чедип алырының айтырыын шийтпирлээр үе келгенин ол дүвү-рел-биле демдеглээн.

Кандыг аялга кайы чоннуу дээр-зин улус-чон эндээр эвес: бо казах аялга-дыр, а бо моол ыры-дыр дизе-ле, шынап-ла, часпастар. А хөөмей чаңгылы бээр, ол тываларны-дыр деп бүгү делегейде магадап, танып орап апарган болдур ийин. Ынчангаш ону эртем талазы-биле бадыйткаарына хамаарыштыр улуг ажалды чорудары чугула деп түң-нелди конференцияның киржикчи-лери үндүргөн.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУН тирттырган чуруу.

Хөөмей шуулганының эртем конференциязының очулдурукчулары Б.Донахью, С.Гилберт, Ш.Куир.

аан. Ынчангаш чүгүл дыл-домаа с, а ыры-шоору, езу-чаңчылдары а дөмейлешкек, чоок. Төп Азия нарынның аразында тывалар уран лүнүн, дылының, культуразының байлаан бүрүнү-биле камгалап тырып шыдаан. Хөөмей—Төп а чоннарынның культурлуг эрти-и деп турарыыс шын-даа болза,

боор! Эртемденниң хөй чылдарда кылып келген ажылының түңнели бо ышкажыл — хөөмейни бүгү делегей сонуграп, шупту өөренип алыксаарындан эрткеш, хөөмей бистиң деп эгелээн. Ындыгларга ха-маарыштыр удур шавышкынны ол каш чылдарны өттүр берип келген болгай. ТР-ниң Чазаа салым-чаяан-

Мөөрей, мөөрей...

САЛГАЛ ДАМЧААН МӨНГЕ ХӨӨМЕЙ

айыралдың көвүрүү
Июнь 15-те Тыва культура төвү-концерт залына «Хөөмей — Төп а чоннарынның культуразының инези» деп этнохөгжүм шинчи-иниң VI делегей симпозиумунун мей мөөрейи. Нийтизи-биле егейиниң он ажыг чурттарындан гаш Россияның аңгы-аңгы ре-нарындан мөөрейге киржири-е чыгып келген хөөмейге ынак-күжүн шенежип кирипкен. Нии-и-биле тус-туста 59 хөөмейжи гаш 12 ансамбль дээди шаңнал ш демисешкен.

Жюри кежигүннери: Америка-философия эртемнеринин док-у, хөгжүм шинчилекчизи Теодор ин; «Хөөмей» делегей төвүнүн директору, уран чүүл эртемнери-доктор Зоя Кыргыз; Тываның стун хөөмейжизи, Россияның арлыг артизи, Тыва культура үнүн директору Коңгар-ол Он-; Тываның Улустун хөөмейжизи дрей Монгуш; ТР-ниң ус-шевер терлер эвилелиниң даргазы тар Дамдын олар болгаш жү-ин даргазы — ТР-ниң культура ыдының оралакчызы Марьятта ыргы.

аалчылар-ла хөй, оларның бирээ-зи Ли Веньбинь Иштики Моолдан келген. Бо аныяк кижиги каргыра-лай бээр, езулуг шаандакы тыва өгбелеривис олчаан. «Аьдам каккан дүжүметтин ала караан дешкен бол-за...» дээш сала бээр, уян кижиниң

Кыдаттан келген Тунала деп аныяк, узун, чиңге, чараш уруг аянын хулу-мүзүрээш, аажок чавыс үн-биле хөөмей, каргыраалап эгелээр, кижиги бүзүрээр аргажок де. Кара-биле көрүп, кулаа-биле дыңнап орап болгаш-ла бүзүрээр. Скрипказы,

каапкан. Хөгжүм-шии театрынга оон эң баштайгы күүселдезин сактып келдим. Ону дыңнааш, хамык улус кара баары кадып орап чүве. Чаш бызаа ышкаш эдип, арны-бажы мычык кызыл апарган ыйнып-ышкып пат-ла турар. Аксы-дылын та кан-

удаа база ансамбльдер аразына мөөрейге ол-ла коллегазы база Бай-Тайгадан хоочун хөөмейжи Андрей Өлей-биле — үжелээ ха-мыкты кайгаттылар. «Бо-ла черниң ыраан билбейн бодун чааскаан чүге келдин?» дээш кожамыктап шаг болдулар. Көрүкчү-лер мага ханып, чоргаарланып ордуус. Хөөмейге ол хире ынак, ол хире шынчы өнүктүрлүг тывалар-дыр бис.

Кыдаттан келген Тамир мо-ринхуурунга ойнавышаан, бодунун дылына ырлавышаан хөөмейледи, аялгазы-даа, аяны-даа тывазы-вас, арыг кыдат аян болду. Кыдат Бао Сююаның күштүг каргыраазы Ба-ды-Доржу Ондарнынга дөмейзиг. Бо-ла даштыкы хөөмейжилериниң аразындан Элиот Стоун (Техас) шуут хамыкты кайгаткаш барды. Океан ажалдыр чурттап чоруур хи-реде хөөмей, каргырааны та кайын өөренип алган, тергини күүсетти. Аалчыларны дыңнап ора, бистиң тыва оолдар-биле деңнеперге, билдингир-ле болгай, шоолуг эвес аан. Ортумак сыгыттыр, хөөмейлээр хөөмейжилеривиске безин кайын чедер, ынчалза-даа Элиот ышкаш ховар салым-чаяаныглар ала-чай-гаар ылгалып кээр-дир.

Эзеңгилер демнежи бээр...

Хөөмей тываларның ханында дээр-даа чөп. Оларның хөөмейинде борбаңадыр, эзеңгилээр кайы хаара чаңгыланып кээр! Игорь Кешкендейни дыңнап орага, аъттыг чортуп чоруур арат кижиниң караан-га чуруттунуп келир. Бады-Доржу Ондарның каргыраа, хөөмейин дыңнаарына, калбак ховуларны, кадыр дагларны ажалдыр караң-надыр кылайты ужугуп орап аъттыг (Уланчызы 7-ги арында).

карааның чажы бүлдеш кынныр. Американың Сан-Францискодан Роберт Бирс сценаже үне халып кел сал-ла, «Эки!» деп мендилешкеш-ле, хөйүн хүндүткелин чаалап алтар кижиги болду. Ол Тывада бир дугаар кээп турар болгаш, хөөмейиниң эге кичээлин ап келген кижиги болду. Япониядан келген Рехэй Терада хөөмейлеп, борбаңадып сыгытты-рының эки школазын эрткен хевир-лиг, аялгаларны ойнаары чарт тыва.

гитаразыг болурда, балалайкага ышкаш ойнаар хөгжүм херексели дошпулуур-ла боор. «Бодап-бодал орамынга, бодум чонум эргим-не ийин» деп тыва хевин кедип алган каргыраалап орап аныяк эр Амери-кадан келген Энрике Угалде-дир.

Мортен Абилдснес. Тываның Норвегиядан эрги өнүү-дүр. Үстүү-Хүрээ дириг хөгжүм фести-валына-даа ол кээп шаг болган, 2-3-даа симпозиумнарда киржип

чаар ажыдып турар чүве, каттырбас аргажок каттырынчыг. Хамык улус кыжырып тур деп ол эскербес-даа, та каргыраалап турганы ол чүве, та хөөмейлеп турганы ол чүве, дыка кээргенчиг. Оон бээр он ажыг чылдар эрткен. Мортен тывалап өөренип алган, хөөмейлеп-сыгыттып база өөренип алган. Эрткен чылын Үстүү-Хүрээге-ле ону эскердим. Ынчан Финляндиядан келген кол-легазы уруг-биле ырлашкан. Бо

СОРУУН САЛБАС «ЧОДУРАА»

Ажыл-ишке кызымаа-биле чонну кайгаткан аталдарлыг малчыннарлыг «Чодураа» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези республика база Россия деңгелинде бодунуң онзагай туружун, чаагай адын үе өттүр камгалап артгышаан хевээр.

Чуртка калбаа-биле улуг өскерлишчинер болуп, социал-экономикага эде тургустунушкун үезинде чер бүрүзүндө хөй бүдүрүлгелер буурап турган. Ол үеде «Чодураа» совхоз ажыл-ишчи, кызымак удуртукчуларның болгаш малчыннарның ачызында чаартылганың «шуурганын» шыдажып эрткен. Шылгалданы эрткен совхоз «Чодураа» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези кылдыр эде адаттыгаш, ажыл-ижин улам чылап чоруур. Бүдүрүлгениң директору Байлак Белек-Байыровна Сарыглар. Ол 2008 чылда баштай бухгалтерлеп эгелзэн. Оон 2010 чылдың декабрыдан бээр удуртукчунуң харысалгалыг ажылын хүлээнип алган.

Амгы үеде ажыл-агыйда 14 кодан хой, 1 кодан өшкү, Хараал-Тейде инек база молдурга фермазы база 2 кодан чылгы мал бар. Бо хүннерниң санаашкыннары-биле алырга, малдың баш саны: 6671 шээр мал, оларның иштинде төрүүрү — 2797, чаш төлдүң камгалалы — 2234; мыйыстыг бода мал — 141, оон иштинде төрүүрү — 53, бызаалар — 24; чылгы — 526, оон иштинде белер — 193 баш, кулуннар — 72.

Бүдүрүлгедө ажылчын байдалда 4 трактор бар. Оларның 2-зин — «Белорусь» МТЗ-82 тракторларны бүрүн дериг-херексели-биле ажыл-агый 2009 чылда садып алган. Мында доктаамал 47 ажылдакчы бар, оларның кол нуруузу малчыннар. Часкы тарылга, суггат ажылы, мал оолдаашкыны, кыргылда, сиген-ширбиин база өдек-кажаа белеткели дээш, чылдың дөрт эргилдезинде ажыл изиг түлүк турар. Ажыл берге болгаш, хөй холдар, быжыг тура-сорук негеттинер. Ынчангаш кожуунуң чонну ажыл-биле хандырап төвүндөн керээ езугаар чылдыңна 70-80 чурттакчыны бүдүрүлгө ажылынче хаара тудуп турар.

Ажыг чывардан ыжык, кылын өдектиг Хайыракан болгаш Агар дагларында кыштагларга ажыл-агый мал-маганын кыштадыр. Тес-Хем кожуунуң сүзүүнүг, чиңгир ногаан оъттуг Шуурмак база Хөл-

«Чодураа» КУБ-тун директору Б.Сарыглар.

Өжүндө, Ужарлыг хем бажында чайлагларга малын семиртири чаңчылчаан.

2009 чылдан бүдүрүлгө хымысты кылып, садып эгелзэн. Бо ажылды калбартып, ажыл-агыйның удуртулгасы садыг-саарылганын улгаттырап болгаш ажылчын олуттар тургузар сорулгалыг ажылдап турар. Хымыс бүдүрүп садарының чөпшээрел бижин база камгалап алганнар. Бир бе-

база кижиниң кадыын быжыглаарына ажыктыг бүдүмелдерни камнап арттыраы дээш сагыыр дүрүмнер бар. Ярмаркаларга садарга, хымысты улус кончук алыр болгаш харын-даа эвээшти эккелдинер дээш чагыгларын кирип турар болганын анык удуртукчу демдегледі. «Чодураа» бүдүрүлгезиниң чылгычызы Оюн Мелестей Бараевичиниң аалының ишти Мөңгүн-Тайгага барып, белен үрелбес хымысты канчаар кылырын өөренип алган.

Көдээ ажыл-агый яамызының Моол-биле чарган керээзи езугаар сүттен үр хуусаалыг чөмөр кылып база дүктү болбаазырадып өөредир башкыларның Тывага аалдап келир хүнү чоокшулаан. Шак ындыг башкылар «Чодураа» көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге база келир. Өөредилгениң хуусаазы ийи ай. Тываның Чонну ажылга хаара тудар департаментизи башкыларның ажылдаан бир айының шалыңын төлөп бээр. Артканын ук ажыл-агый боттары хандырап. Ол канчаар дизе, башкыларның дузазы-биле кылдырган «Чодураа» продукцияны дарый садары. Кожуунуң көдээ ажыл-агый эргелелинче өске сумулардан база

байн, белен үрелбес чөмөр база дүктен кылыгларны бодунга эт кылып алза чүдөн эки.

Сүт болбаазырадырын моон мурнунда дидими-биле боттандырып эгелээр деп шиитпирлээн бүдүрүлгө, бо чылын чүгө чондан сүтү хүлээп алырын кылып турар. Ук ажыл-агый Кызылдың «Тывамолоко» бүдүрүлгезинге керээ езугаар сүтү чыып бээр болган. Оон кыдыындан бүдүрүлгө боду саржаг, өрөмөни бүдүрүп садар. Бүдүрүлгениң директору Байлак Белек-Байыровнаның чугаазы-биле, садып алыкчылар бүдүрүлгениң кылган саржааның чаагай чыдындан безин арыг, эки шынарлыг деп билир апарган деп турар. Тес-Хемниң ол-бо чарыы черлик үнген чыжыргана-биле байлак оран. Сагынгыр, кежээ чурттакчы чон эмнээр шынарлыг чыжырганың үзүн болбаазырадыр ажылдардан база чыда калбаан. Амдызында улуг бүдүрүлгө эвес-даа бол, бо талазы-биле ажылдар база чорутунуп турар деп удуртукчу немеп кагды.

Тываның Баштыңының чарлыы-биле республикада бедик көдүрүлүүшкүнүг ажылдап ту-

Чаа халта — чаагай тыва чыда.

чаа деңгелче көдүрер база чогуур сайзыралды алыр дүктү бүдүргөн барааны кылуусу садып-сайгарары. Боттандырада, эвээш эвес башкыларны чорудар апар. Ынчангаш бир дугаарында, бүдүрүп турар ажылы, тыва далганын садып алырга, а өрөмө биле хымысты саваларга куткаш, садып үрери. Бүдүрүлгө кызыл-тас барбай далганын ааржы-биле тай халтааш, бичин-бичинлеп дүрерин шөмөп турар. Кончукчул — халтын мурнуу талазы бүдүрүлгөнүң ылгавыр демдээ артында халта куткан аш-чөмө кижиге дузалыын айтып каа. Амдызында бүдүрүлгө хуусааны садып ап турар. Чоо хал-саваны моон-даа эде кылуусу сорулгалыг.

«Чодураа» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң келир өлүгү салган сорулгалары улуг дээр септелгедө чоруп турар сүтүлээп алыр чер болгаш ажыл-иш эрес-шудургу ажылчыннары чугаазындан көстүп турду. Сүт хоз турган үезинден бээр эвээш эвес үе эрткен-даа бол, «Чодураа» көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези ээги хевээр күш-ажылчы мурнуу чыларның одуруунда. СССР-ат-сураглыг малчыннары Суван Михаил Дондупович, Данзур Иван Симчитович чедирип калдар-хүндүлүг адын амгы сагалдары кайын салыр. Аңгы-аңгы чылдарда, үениң кандыг-даа шатараазыннарына алыспайн келп «Чодураа» бүдүрүлгезиниң удуртукчулары — көдээ ажыл-агый сайыды турган Иван Максимов Сувандиди, Нина Ивановна Ба Дариско Ивановна Данзуруннар адаарга чоргааранчыг.

Чаяна ЧЫКА

А.-Х. АПЫКААНЫҢ тыртыр турган чуруктары.

«Чодураа» КУБ-тун удуртулгасы.

ниң сүдү 150-200 грамм болур. Ынчал кээрде хүнде 3 катап саар болза, 600 грамм чедир саап аар арга бар. Хымысты кылырынга тускай билиглер негеттинер. Оон ажыктызын канчаар кылып алыры

хуу кижилерден бо өөредилгеге киржир күзелдиглерден саналдар кирип турар. Шынап-ла, малчын кижиге сүтү, дүктү болбаазырадып кылырын өөренип алгаш, ынаар-мынаар садып, дужаап тур-

рар «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» төлөвилели ук ажыл-агыйга салган сорулгаларын чедип, бурунгаар хөгжүлдени бээр дээрзинге анык удуртукчу идегеп турар. Бүдүрүлгениң ажылын

«Шын» солуннуң деткикчизи

Чээлини чиигелделиг үелиг тыпсырының картазын Россельхозбанк сүмелеп тур

Чылда 18 хуу чиигелделиг чээли картазын «Россельхозбанк» ААН сүмелеп турар. Ол саң-хөө документизи хамаатыга ачы-дуза алырда азы бараан садарда кайы-даа үеде картада айыттыг чээли лимидиниң акша-хөреңгизин

ажыглаар эргени тыпсып турар, ону кайнаар чарыгдар дээнин айытпас, банкының өске немелде салбырынче барбас.

Чээлини чиигелделиг тыпсырының эң узун хуусаазы — 55 хонук. Ол хуусааның дургузунда лимиттиң акша-хөреңгизин чээлини ажыглааны дээш төлевир кылбайн, ажыглап болур. Акшаны кайы-даа банкының банкоматтарын-

дан туда алырының төлөвири 2,5 хуудан өрү болур. Чээлиниң лимиди 1 млн. рубль чедер.

Хамаатылар боттарының күзелин езугаар төлөвириң аңгы-аңгы системаларын — MasterCard азы VISA ажыглап болур. Картаны долдуруп тургаш, оон категориязы болгаш төлевир системазы хамаан-чокка, интернет-банкының азы смс-дыңнадыгың ачы-дуза-

зын кожуп ап болур.

«Россельхозбанк» ААН — Россияның агроулетпур комплекзин хандыраарының национал чээли-саң-хөө системазының үндезини. Банкыны 2000 чылда тургускан болгаш чурттуң АУК-ке чээли тыпсырының талазы-биле эң кол чер болдурган, активиниң хемчээлиниң талазы-биле Россияның банк системазында дөрткү черни ээлей берген, Россияның

эң улуг банкыларының аразында идегелдииниң талазы-биле дөрт дугаар черже кире. Банкының акциялары 100 хуу күрүнениң өңчүзү болуп турар. «Россельхозбанк» ААН чурттуң бүгү девискээрлериниң филиал четкилериниң талазы-биле Россияда ийги чери ээлеп турар, ол 1500 ажык черлерни каттыштырып, сарылга ажылын боттандыра турар.

ЭНЕРЕЛДИГ ЭРЗИН КОЖУУН

«Шын» солуннун коллектив бо удаада ат-сураглыг эрзин кожуунга сургакчылап кетти. Бистерни кожуун чыргазының Херектер эмгектер талазы-биле удуртукчузу Елена Эгер, социал политика талазы-биле оралакчы Нина Дагжы, көдээ ажил-агый эр-елелинин начальниги Артур Кыраа болгаш Эрзин солуннун кол редактору Халарбаа Кара-оол аяк шайлыг уткуп кетти. Ук кожууннун мурдакчы малчыннарынга чедип, ышкаш социал объекти-ерини, албан черлериниң ажил-агыйы-биле танышка-мыс соонда, чагырга чегинге удуртукчулар болгаш он-биле хурал болуп эрткен.

«Шын» солуннун чагырга даргазының кол оралакчызы Д-Б. Чопуй.

«Шын» солуннун чагырыкчылары, черлериниң удуртукчулары чон идепкейли-бир-ишкен. Ук кожууннун чону-Шын» солунга хамаарылгазы, ткели бедик дээрзи моон-эскү. Идепкейлиг чагыдыкчы-хоочуннар дээш, өскелер-даа кан шакта, озал чокка чыгып ни — кожууннарга баргаш, минутадаң эгелээш, үлөп ажилдап чоруур солунчу-биске, канчаар-даа аажок күч болду.

Эрзин кожуунда ниитизи-биле өрегенден 614 өреге «Шын» ну чагыттырып ап турар. Бо өргүзүг кожуун деңгели-бир-ишкенге, багай эвес-даа болза,

Улуг солун «Шын» чок болза, Тываның ажил-амыдыралын билип алыры берге.

Чыгыкчыларның саны моон-даа болуру күзениң. Ылаңгыя, эң курттакчылыг төп чер Эрзин да 800 өрегенден «Шынның» 163 өреге чагыттырып ап дээрге, эвээш ышкажыл. А Булуң сумузунда 184 өре-89 өреге солунну чагыт-ап турары өскелерге үлө-өжөк. Нарын сумузунда 445-иниң 202-зи чагыдылгалыг. Ыг идепкейлиг сумуларның аңда кожууннун ниити сан-гүзү багай эвес болуп турар. Эрге-ле бир дугаарында, суму чыгыкчыларының, почта ажил-чыларының чедимчелиг ажил-чулгалы-дыр.

Чагырга черинге хуралды-ун чагыргазының социал по-та талазы-биле оралакчы-ина Чоодуевна Дагжы удур-эрттирген. «Шын» солуннун редактору Инна Дамба-Хуурак

ТР-ниң Хөй-ниити палатазы-ның Эрзин кожуунда төлээзи М. Майдыр.

журналистерниң келген сорулга-зын тайылбырлап, «Шынның» ча-гыдылгалын көвүдөдиринче чонну кыйгырган. Солун-сеткүүлдү до-ктаамал чагыттырып ап турарларның ниити билии шыырак болур. Олар республикада, Россияда, дашты-кыда болушкуннарны шуптузун солундан номчуп ап турар болгай. Тыва Чазакта ажил-чорудулганы, өскерлишкуннарны, чаартылга-ларны дээш, чонга херек өске-даа чүүлдерни, республиканың ниити амыдыралын «Шында» чырыдып турар.

Хуралга кол редак-тор «Шын» солуннун арыннарынга июнь 11-де №66 солунда мөөрейниң дүрүмүнүн, негелделери-ниң дугайында тодаргай парлаан турган «Төрзүн чурттуң төөгү берем» деп чаа төлөвилелди са-гындырып чугаалаарга, олурганнардаң кым-даа билбес болду. Солун кожуунда үезинде кээп турар, ынчал кээрге, эр-зинчилерниң төлөвилел дугайында номчуваан, билбес болганы кайгам-чык. Солунну кичээн-гейлиг номчууру күзен-чиг, чүге дээрге кожуун бүрүзүнде талантылыг, чогаал бижиир улус хөй болгай. Оларның мөөрейге киржир күзели бар болуп чадавас. Ылаң-гыя, шаңналдар база хоомай эвес дээрзин сагындырайн.

рын «Шынга» парлаткан. Ынчан-гаш Тывада чаңгыс улуг солунну салбайн, оон төөгүнү өөренири чугула дээрзин Владимир Федор-ович чугаалаан.

Мөрөн сумузунун чагырыкчы-зы Анатолий Кыргысович Доржу солун-сеткүүл чагыдылгалын ажил-чын планеркага доктаамал сайга-рып турарын чугаалап, «Шынның» чагыдылгалының талазы-биле ажилды моон-даа соңгаар күштел-дирерин аазады. Ол ышкаш эрге-хоойлуну солун арнындаң аңгылап, тускай үндүрүлгө кылып турары эки дээрзин удуртукчу демдеглээн.

Бай-Даг сумузунун чагырык-чызы Майя Алдын-ооловна Чамзы үлөгерлиг аныяк өг-бүлелер ду-гайында кожууннар аайы-биле хөй чырыдар болза эки дээрзин чугаа-лаан. Ол ышкаш школа амыды-ралыга хамаарыштыр, тыва дыл башкылары боттарының өөреник-чилерин солунче бижиир кылдыр өөредир болза, номчукчуларга ол солун болур. Өөреникчи кижил-кызынга эрткен кандыг-бир хемчег дугайында чүге бижип болбас деп. Тывадан дашкаар өөренип турар студентилерниң амыдыралының ду-

сандровна «Шынның» ажил-чору-дугазын бедии-биле үнелээн.

Эрзин кожуунда ТР-ниң Хөй-ниити палатазының төлээзи, «Шын» солуннун хоочун чагыдык-чызы Мөңгө Махоевич Майдыр почта ажилдакчылары «Шын» солунну чагыттырып турарларның чагыдылгалын үспезиниң талазы-биле ажилды чорудар болза эки дээрзин онзагайлап демдеглээн. Шаандан тура төлөптүг ажилдап, чурттап келген хоочуннарны солун

гайында чүүлдерни чырыдар болза эки. «Шын» солун-биле харылзаа-выс үспейн, чагыдылгалы улам көвүдөдир, кады ажилдаар бис» — деп Доржу-Белек Балдириковчүзү-реткен.

Хуралга өөрүп четтиришкун бижиин Эрзин кожууннун чагыр-га даргазы Роман Кызыл-оолович Шининге кол редактор Инна Дам-ба-Хуурак тывыскан. Ол ышкаш солунну чонга чедирип турар поч-тачылар: Аржаана Чажытмаага,

Хурал үезинде — суму удуртукчулары.

Булуң-Бажы суурнун почта ажилдакчызы Елена Азыраа «Шын» солуннун шаңгалын алган.

гайында чырыдары чугула. Аныяк-өскөн темазын көдүрер болза, солуннун аныяк номчукчуларының саны база хөй болур. «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» төлөвилелин кожууннар аайы-биле деңнеп би-жиирге чонга өөредиглиг, сол-лун-даа болур дээрзин Майя Ал-дын-ооловна чугаалады. Бай-Даг сумузунда 86 өреге «Шынның» ча-гыттырып турар. Чагыдылга тала-зы-биле ажилды моон-даа күштел-дирерин удуртукчу бүзүрөткен.

Сарыг-Булуң суму чагырыкчы-зы Оксана Ховалыговна Баадыр солунчуларның ажилыга үнелел-ди берип, шаанда «Шын» солун-нун неделяда 5 катал үнүп тур-ганын, чурттакчы чоннун, ылаңгыя малчыннарның солунну эртенги суг машиназы-биле каттай четтикпейн манаарын сактып чугаалаан. Суур-нун чурттакчы чонунун хөй кезин «Шын» солунну, «Башкы» журнал-ды, «Сылдысчыгаш» солунну база чагыттырып турар.

Нарын суму чагырыкчызының оралакчызы Байыр-Кыс Алек-сандровна Курнуң чугаалап тура-ры-биле алырга, сумуда «Шын» солунну доктаамал чагыттырып келген хоочун Баадыр Лопсанович Саң-Хөө. Ол — чурттакчыларга үлөгер-чижек. Байыр-Кыс Алек-

арнынга чырыдып Чечекмаа Седипковага, Марина турары аажок шын. Ылаңгыя, Кара-оол Лапчааның «Агаар-ном эжишкилер» деп чүүлүн чон канчаар-даа аажок сонугу-гаан. Ол ышкаш солун арнынга материал би-жиирде фронтучу кижиле тылдың ажилдакчызын буда-вас болза эки дээр-зин хоочун демдег-лээн. Арагалаашкын, кара тааклы темазын чырыдып, сойгалаары эргежок чугула.

Эрзин кожуун ча-гыргазының бирги оралакчызы Доржу-Белек Балдирикович Чопуйнун чугаалап турары-биле алырга, шаанда күрү-не политиказының эде тургустунуп турганы-биле республикага солун турар азы турбас бе деп айты-рыгны чидии-биле көдүрүп турган. Улуг солун «Шын» чок болза, Ты-ваның ажил-амыдыралын билип алыры берге. Чон-биле солуннун харылзаазы үстүрүнүн кырында турган. Партия үезинде солунга чүүлдерни чагыг езугаар бижип, амгы үеде хоостуг темага бижип турары эки. Ылаңгыя, спорт ду-

Чечекмаа Седипковага, Марина Комбуга, Чараштаа Дадарыклай-га, Елена Азыраага, доктаамал чагыдыкчылар: Саартай Аракчаа-га, Алдын-Кыс Бадыргыга, Баадыр Саң-Хөөге, Дадар Кыргыска, Ал-дын-оол Лоовайга Эрзин кожуун-нун куратору Чаяна Чыкай өөрүп четтиришкун бижииктерин тывыс-кан. Эрзин солуннун кол редак-тору Халарбаа Кара-оол, удуртукчу-лар Мөңгө Майдыр, Доржу-Белек Чопуй хүндүлел бижииктерин алган. Эмчи ажилдакчыларының хүнүн таварыштыр кожууннун төп эмнел-гезиниң улуг эмчизи Артыш Сатка суй белекти Инна Дамба-Хуурак тывыскан.

Хоочун башкы Севил Бүренов-на Серенен Кара-Күске Чоодунун сөзүңге «Танывазым акыйга» деп ырыны оюн-тоглаа хевиринге ба-раалгатканы аажок солун болган. Кара-Күске Күнзекович онза та-лантылыг башкыга өөрүп четтирге-нин илереткеш, «Энерелдиг Эрзин, Тезим» деп номун белекке берген.

Эрзинчилер ажилчын тура-со-руун салбайн, хей-ады бедик болуп, «Шын» солуннун чагыдыл-галының талазы-биле мурнакчы одуругже кирер дээрзинге бүзүрел улуг.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

А-Х. АПЫКААНЫҢ тырттыр-ган чуруктары.

Хүндүлүг хоочуннар.

Тыва дылды сайзырадыры-биле

Новосибирск хоорайга Аныяктар болгаш студентилерниң "Идегел", "Салгал" ниитилелдери база «Чараш чугаа» төлөвилели "ТываДыл.ru" деп конференцияны удурутуп эрттирген. Аңаа Томск база Новосибирск хоорайларның студентилери тыва дылдың амгы байдалын база ону сайзырадыр аргаларын сайгарып көргөн.

Конференцияның бирги хүнү. "Идегел" ниитилелиниң удурутукчузу Чойган Ондар "Бо эртип турар тыва дыл конференциязының кол сорулгазы — тыва дылды аныяктар аразында интеллектуалдыг харылзаа тудар кол чепсек кылдыр делгедирди" деп сөстөр-биле айткан. Томск хоорайда "Салгал" ниитилелиниң удурутукчузу Амыр-Санаа Норбу амгы үениң аныяктарының дылының чевенин айткан, бүгү чыылганнарны дылын тулган кылдыр өөрениринче кыйгырган. "Чараш чугаа" төлөвилелиниң удурутукчузу Али Күжүгет "Дылды хумагалар арттырары дээр, ону сайзырадыры-дыр, ынчангаш амгы үениң аайы-биле тыва дыл Интернетке негиздеп, төлөпиг черин ээлээр ужурул" деп кол бодалын илереткен.

Россияның Эртемнер академиязының Сибирь салбырының филология институтунун аспирантызы, "Идегел" ниитилелиниң удурутукчузу Чойган Ондар "Тыва дылдың амгы байдалы" деп илеткелинге делегейде читкен, чидип бар чыдар болгаш улуг айыыл кырында келген дылдар дугайында таныштырган. "Эртемденнерниң тургусканы-биле, биче буурай чоннарның дылдарының чиде бээ-

шүлүктөргө даянып, тыва дылдың амгы байдалын сайгарып көргөн. Амгы "шүлүктү-лерниң" дылының чевенин демдегеп, "барык бүдүн ХХ чүс чылдың дургузунда тургустунуп келген тыва чечен чогаалдың эрткен оруун, арга-дуржулгазын шинчилеп, оларга даянып албас болза, эки чогаалчы, шүлүкчү боору берге" деп түңнелди үндүргөн.

Россияның Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Гидродинамика институтунун аспирантызы Али Күжүгет "Тыва дылды делгедирериниң уран аргалары" деп илеткелинге дылдың үненин көдүрери, тыва дылга чугаалажырының шынарын экижидери, школа соонда дылын доктаамал сайзырадыры, Интернетке тыва дылды негиздедири, тыва кижилер бүрүзү дылының чечен-мерген болуру — тыва дыл сайзыралының амгы үеде уран аргаларын ол айткан.

Новосибирск хоорайның күрүнениң педагогика университетинин доозукчузу Юлия Монгуш бодун дүвүредип турар чүүлдер-биле үлешкен: "Маңаа (Новосибирскиге) мергежил аайы-биле орустап харылзажырында улуг бергедээшкннер чок, а Тывага баргаш, канчаар чугаалажыр бис? Дыка хөй тускай мергежилдиг кижилерниң чон-биле ажылының түңнел чок болуп турарының бир чылдагааны, бодалын тыва дылга өскелерге долузу-биле чедирип шыдавазында, дылының чевен, чедимче чогуна. Ону болдурбазы-биле мергежилдин терминнерин кижилер тыва-лап очулдуруп билер, тыва дылга чедимчелиг тайылбырлап билер ужурул" — деп сагыш-сеткилин үлешкен.

Амгы тыва алфавиттин үжүктери тыва дылдың үн тургузуун долу илередип шыда-вайн турар. Дыка хөй сөстөрү орус адалга-ның дүрүмү-биле тывалап турар бис.

риниң кол чылдагааны — "глобализация", "урбанизация" деп болушкуннарда. Ооң уламындан делегейде азы күрүнеде чаңгыс "күштүг" дыл колдай бээр, улаштыр биче буурай улустун дылдарын ажыглаар адырларның кызылыры, дылдың үне чокталыры, дылды чон боду херекчок деп санай бээри, ооң соонда чугула дылга ажы-төлүн өөредиксээри, сөөлүндө чүгле "күштүг" дылга өөредир" деп тайылбырлаан. "Тыва дылдың ынчаар чиде бээринге удурланып болур аргазы — чүгле чоннуң быжыг туружу, дылын, ооң-биле кады культуразын арттырып алыксаан улуг күзели" — деп, Чойган түңнээн.

Россияның Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Философия болгаш эрге-хоюу институтунун аспирантызы Инна Тарбастаева орус биле тыва дылдарның харылзаазын, ооң түңнелдерин сайгарып көргөн. "Дыл шинчилекчилериниң чугаазы-биле алгырга, күштүг орус дылдың чанынга тыва дыл үш салгал эрткенде чиде берип болур: бирги салгал дылын эки билер, өске дылды өөренири оларга берге, акцентилиг чугаалаар, ажы-төлүн чаа дылга өөредирин кызыдар; ийиги салгал ийи дылдыг, төрөөн дылында чүгле өг-бүлө иштинге чугаалажыр, а хөй-ниити черлеринге харылзаа тударда орус дылды ажыглаар; үшкү салгал ийи дылды хостуг ажыглап билер-даа болза, төрөөн дылын ажыглавайн баар".

Томск хоорайның Сибирьниң күрүнениң медицина университетинин студентизи Норбу Амыр-Санаа "Чугаа культуразы болгаш тыва алфавит" деп илеткелди номчаан. Ол дыңнакчыларны чугаа культуразының негелделери-биле таныштырган. "Амгы тыва алфавиттин үжүктери тыва дылдың үн тургузуун долу илередип шыдавайн турар. Дыка хөй сөстөрү орус адалганың дүрүмү-биле тывалап турар бис" дээш, амгы үеде алфавитти чаартыр талазы-биле бодалдар илередип турар Чооду Кара-Күске, Каадыр-оол Бичелдейни деткип турарын тайылбырлаан.

Новосибирск хоорайның күрүнениң педагогика университетинин студентизи Ариадна Адыгбай "Тыва дыл болгаш шүлүк" деп илеткелинде аныяктарның бижип турар

Илеткелдерни дыңнакчылар кичээнге-лиг дыңнааш, боттарыга дыка хөй ажыктыг чүүлдерни билер, тыва дылды дээш дүвүрелдиг апарганын конференция соонда чугаалааннар.

Дараазында үр эвес чапсар соонда "Тыва дыл — Интернетте" деп "төгерики стол" ажылын эгелээн. Аңаа тыва дылды Интернетке сайзырадырының кол айтырыгларын сайгарып көргөн. Орус дылдың колдал турарын, тыва дылдың чаа терминнер талазы-биле амгы үеде чедимче чогуна, Интернетте тывалап харылзажырының сайзырааанын, тыва дыл кырында сайттарның, тывалап бижээн чүүлдерниң эвээжин берге айтырыгларга хамаарыштырган. "Амгы үеде орус дыл кырында Интернет улуг хөгжүлдиг болганда, орустап харылзажыры эптиг, терминнер талазы-биле чедимчир, тыва дыл артык болур эвеспе?" — деп баштайгы чигизинишкенин "төгерики столдун" удурутукчузу Али Күжүгет илереткен. Киржикчилер дилерип кээп, тыва дылдың термин курлавырын сайзырадырының стратегиязын чугаалажыр бергенер. Ийи орук бар: тыва дылда термин бар болза, ону негиздедири, улуска билдингир кылдыр чедирери-биле тайылбырлаар, очулгазы чок болза, олчаан арттырар азы очулдуар аргаларны тывар. Тыва дылга чаа терминнерни ажыглаарыга хамаарыштыр Чойган Ондар: "Орус дылдан үлөргелээ терминнер хөлүн эрттир көскү болза, тыва дылга төрөлдөшкө, сайзыраңгай түрк дылдардан, бир болза моол дылдан дорт очулганы алыр азы хевээр-даа үлөргелээри тулган арга деп санаар мен" — деп, бодунуң бодалын тайылбырлаан.

Оон аңгыда Интернетте хостуг энциклопедия — Википедияга тыва дылдың кол турар ужурул черин сайгарып чугаалашканнар. Википедия дээрже делегей чергелиг төлөвилел. Ооң кол сорулгазы — бүдүн делегейде шупту бар билиглерни дыл бүрүзүнге хостуг шыгжаттынар кылдыр бижири. Амгы үеде Тыва Википедия чаа тургустунуп турар. Ону чаңгыс кижилер кылдыр шыдава, чүс-даа кижилер эвээш болур. Тыва кижилер бүрүзүнүн амы-хууда киржилгеи Тыва Википедияның сайзыралына

база тыва дылдың Интернетке сайзыралына чугула салдарлыг боор деп ниити түңнелге киржикчилер келгенер. Тыва кижилер бодунуң культуразының, чаңчылдарының, төөгүзүнүн дугайында чөптүг медээлерни Интернетке тарадыр деп бодаар болза, Википедияның салдары улуг. Ол ышкаш Тыва Википедияны чаа терминнер дугуржуп үндүрер, оларны тодарадылга тайылбыры-биле каттай кири бижири харылзаа чери кылыр аргазы база бар.

Дылдың келир үези аныяктардан улуг хамаарылгалыг болганда, оларның сонургалдарын, кол угланышкыннарын тооп көрбөс арга чок, ынчангаш амгы үеде "Вконтакте" деп ниитилел четкизиниң тыва дылче очулгазын чорудуп турар. Бо ажылдың түңнелдери улуг салдарлыг болур ужурул, чүге дээрже тыва аныяктарның үргүлчү ажылаар чери ол. Терминнеринге хамаарыштыр очулдурукчулар боттарының-даа аразында, Тываның дыл эртемденнери-биле-даа бодалдары чаңгыс аайлашпайн, дыка хөй маргыштыг, чөрүлдээлиг көрүштер тыптып турар. "Төгерики столдун" киржикчилери ындыг идекпейжи изиг-изиг маргыжышкыннарын түңнелинде шынарлыг очулга болдуна бээринге идегеп, ол дээрже эки болуушкун-дур деп демдеглээннер.

"Төгерики стол" үезинде оон-даа хөй чидиг айтырыгларны чайгаар көдүрүп, сайгарып көргөн.

Конференцияның бирги хүнү дооступ турда, "төгерики столдун" түңнели кылдыр киришкен кижилер бүрүзү төрөөн дылын сайзырадыр деп патриотчу күзел-бодалын илередип, амы-хуузуна чеди чүүл кылырын хүлээнип алганнар:

1. Конференцияның эрткениниң дугайында үш кижиге чедимчелиг, тодаргай тайылбырны бээр;

Википедияга ажылдаарына, чүүл бижиининге хамаарыштыр өөредиглиг видеону Алиден алыр;

"Идегел" биле "Салгал" ниитилелдери тус-тузунда Википедияга бижээн чүүлдер мөөрейи эрттирер;

Номчаан номунга даянып, Википедияга чүүл бижири;

Март айның дургузунда "Вконтакте" ниитилел четкизинге тывалап чагаалажыр, медеглелдер солчур;

Бир ай иштинде тыва дыл кырынга шын эвес чугаалажыр турар эштерин шын кылдыр эдер;

"Вконтакте" ниитилел четкизинге боттарының арыннарына болуп эрткен конференция, "төгерики стол" дугайында чырыдар.

Бирги хүн колдуу-ла чугаа, сайгарылга-биле долган турган болза, ийиги хүнде конференцияның түңнел ажылы кылдыр "Тыва дылга Деткимче-манифест" — тыва чоннуң төрөөн дылын сайзырадырына, камгалап арттырырына хамаарышкан кыйгырыын хүлээп алыр ажыл эгелээн. Манифестин кол сорулгазы — ниитилелди тыва дылдың сайзыралына хамаарышкан документ — бижи-мел кыйгы, ажык бижики хүлээп алырынче угландыраары. Бо бижи хөй эвес санныг кол бодалдар, тезистер болгаш кижилер бүрүзүнүн кылып шыдаптары тодаргай чүүлдерден тургустунган болур. Чижээ: 1) Тыва кижиниң сөс курлавыры чедимчелиг, долу болур. Ай санында-ла тыва дыл кырында бир номну номчуур; 2) Тыва дылды ажыглаар аргаларны негиздедири. Кижилер бүрүзү бодунуң тус мергежилдин терминнерин тыва дыл кырынга билер ужурул дээш, оон-даа өске. Ындыг хевирлиг төлөвилелди бо чайга чедир белекел кылгаш, ону сайгарып чугаалажыр хемчегни Тывага эрттирер деп шийтпир хүлээп алдыган.

Ариадна АДЫГБАЙ.

Новосибирск хоорай.

Амыдыралдың кидисте хээлери...

Салым-чаяанныг кижилер каны ажилдың эртинезин кылып үндүтер деп чүвени чаңгыс эвес көрдүм.

Уран-шеверлерниң, ус-дарганын хол-биле даараан чогаалчы, тыва ажилдарын кайы-даа делгелге үезинде нуурлап көрүп болур. Оларның аразы тос чүзүн малывыстың дүгүндөн янзы кылыгларны шеверлээни онзагай. Киди янзы-бүрү чүүлдер кылыр ажилдың Тыва сайзырап хөгжүп турары демдеглескен. Тываның күрүне университетинин, ажил-агый факультетинин 4-кү курсу дүктен, кидистен кылыгларны шеверлеп раарын өөрениринге болгаш бүдүрүш кожовыс Моолдун Ценгел чурттуг Цэцэ Улансурэн башкының удуртканы Белек бөлгүмде хаара туттунганнар.

Студентилер кичээлге хереглээр-хой дүгүн Бай-Тайгадан база Моолдагыдып ап турар. Дүктен янзы-бүрү чүүл кылырын кыска үенин дургузунда шинэ алганын оларның кылганы уран-шевер, талгалары (ойнаарактар, суй белектер, бопуктар, уктар, олбук дээш, оон-даа сөс-домак чокка-ла херчилеп, кижилер сонургалын хаара тудуптар сорунзалыг, дентилерниң шеверлеп даараан каасталары ие херээжен кижиниң «алдын» холжып даарааны дег онзаланып көстүр болгаш Бөлгүмнүн удурутукчу башкызы У.Цэцэ күженишкенин шудургу ажил-ижин бидик үнелелдерни ап чоруур. Тыва ажилды ооң улам-на хөгжүп сайзыраткага кижиниң хей-ады көдүрүлүр. А ол деткимчени көргүзөр болза, «Амыдырал кидисте хээлери» тыва чоннуң ортузунга ырап чоруй баарына идегел улуг.

Студентилерниң бурунгаар базамыри, эртем-билини делгем болзун дээш, кы төрөөн чурту Моол-биле чаңгыс дыл-сырый харылзаалыг ажилдап чоруур. Моолдун Улан-Батор, Дархан хоорайларда бүдүрүлгелеринге чедип, оларның ажил-ижин сонургал, дуржулгазын солчур, хөй билиглерни шингээдеп алганы студентилерге эң-не онза утундурбас би-тир.

«Келир үе көрүжүрү?» — деп айты салырымга, аныяктарга деткимче көрү болза-ла, дүк-биле ажилдаар бүдүрүш ажыдып алыр арга тургустунуп, бурун сайзырап болур деп чаңгыс үн-биле харыладылар.

Моолдан арыг-силиг, дырап каан баянзы-бүрү өңөр-биле будуп каан боду дүктү чагыдып ап турар бис. А Моолдун Бай-Тайганың өшкү-хой малывысты дүктери бичии-ле аңгы, ол дүктү чурт алаар, оон дырап алыр (дыраар херексел-шинага), аразында бичии-ле кара хыл бар деп, студент уругларның бирээзи шийсеткилин чугаалады. Бисте, Тывада, а арыглап-аштаар тускай дериг-херексел болуп турар, а Моолда мал дүгүн, сүдүн, ижин болбаазырадыры сайзырап чоруй болган, арга-дуржулгазы бистен улуг.

Белек аттыг бөлгүмүн 5-ки курсу биске дамчыдып берген. Бөлүүвүсте 15 студент бар, шупту бо бөлгүмде хаара туттунган. Дүктен янзы-бүрү кылыгларны бижи-рүп болбаазырадыр ажилды биске, киди ажил-агый студентилеринге, өөредип эгел бергени эки, эртемивиске улуг салдары. Дүктү арыглап-аштаар, дыдары, кылын да чугаа кидисти салып өөренири база тыва-сыг, чараш каасталгаларны, бичин өглер болук идиктерни дээш, оон-даа өске кылыгларны быжып даараары солун. Бөлгүм даарап кылган ажилдары-биле конференцияларга, делгелге идекпейлиг кылып, эки үнелелдерни ап турар бис. Дүк болбаазырадыр, оон янзы-бүрү кылыглар бүдүреринге сайзырап уламчылаар дээринге идегеп, кызып өөренип турар бис» — деп көдээ ажил-агый факультетинин 4-кү курсу Чинчи Чамыяң чугаалады.

Ася БАЗЫР-ООЛ

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунун муниципалдыг районунун чагыргазы муниципалдыг албаннның дараазында хостуг албан-дужаалдар конкурсузунга документилерни хүлээп алырын чарлап тур:

- Чагырга даргазының экономика талазы-биле оралакчызы;
- Чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы;
- Чагырга даргазының көдээ ажыл-агый талазы-биле оралакчызы;
- Чагырга даргазының айыл чок чорук болгаш кем-херек болдурбас талазы-биле ажылдың оралакчызы.

Конкурса киржири-биле дараазында документилерни кордакчының кирири эргежок чугула.

1. Хууда билдиришкинин.
2. Бодунуң холунуң үжүү-биле долдурган болгаш адын салган Россия Федерациязының Чазаның 2005 чылдың май 26-да № 667-р (2007 чылдың октябрь 16-да өскерилгелерлиг) айтышкыны-биле бадылааны хевирниң анкетазын, аңаа ийи фото-чурукту кожар (3х4).
3. Паспортуң азы ону солур документиниң шупту арыннарының хоолгазын (ук документиниң бодун конкурса келгеш көргүзүр).
4. Эргежок чугула профессионал эртем-билиин, ажыл стажын болгаш квалификациязын бадыткаан нотариуска азы ажылдап турар чериниң (албан чериниң) кадрлар албанынга шынзыткан документилерин: күш-ажыл дептериниң доктааттыг чурум езугаар бадыткаан хоолгазын азы хамаатының күш-ажыл (албан) ажыл-чорудулгазын бадыткаан өске-даа документилерин; профессионал эртем-билииниң, ол ышкаш хамаатының күзели-биле — немелде эртем-билииниң дугайында, эртем чадазын, эртем адын тывысканының дугайында доктааткан чурум езугаар шынзыткан документилерни.
5. Россия Федерациязының күрүнениң хамааты албанынга киреринге шаптыктыг аарыгларның хамаатыда барының (чогууну) дугайында медицина албан чериниң түннелин (001-ГС/у майык езугаар). Түннелдиң хевир-майыын РФ-тиң Кадык камгалал болгаш социал

хөгжүлдө яамызының 2009 чылдың декабрь 14-те №984 н дужаалы-биле бадылаан.

6. Күрүнениң пенсия камгалалының херечилелиниң хоолгазын.

7. ИНН херечилелиниң хоолгазын.

8. Шериг хүлээлгелиг болгаш шериг албанынче келдиртир ужуруг хамаатыларга — шериг учедунуң документизиниң хоолгазын.

9. Күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалынга кордакчы хамаатының орулгаларының, өңчү-хөреңгизиниң болгаш өңчү-хөреңги талазы-биле хүлээлгелериниң дугайында 2009 чылдың август 11-де Тыва Республиканың Чазаның Даргазының №184 Чарлы-биле бадылааны хевир-майыын езугаар долдурган шынзылгасын.

10. Күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалынга кордакчы хамаатының өөнүң иштиниң (өөнүң ээзиниң) орулгаларының, өңчү-хөреңгизиниң болгаш өңчү-хөреңги талазы-биле хүлээлгелериниң база назы четпээн уругларының дугайында 2009 чылдың август 11-де Тыва Республиканың Чазаның Даргазының №184 Чарлы-биле бадылааны хевир-майыын езугаар долдурган шынзылгасын.

Квалификациялыг негелделер:

дээди профессионал эртемниң бары;

күрүнениң хамааты албанының стажы ийи чылдан эвээш эвези азы мергежилиниң аайы-биле ажылының стажы беш чылдан эвээш эвези;

профессионал билиглери;

Документилерни хүлээп алыр чери, үези болгаш хуусааы: Тыва Республика, Бай-Тайга кожууну, Тээли суур, Комсомольская кудумчузу, бажың 19, өрээл 215, ажыл хуннеринде 08.00 минутадан 17.00 минутага чедир. Июнь 17-ден июль 8-ке чедир документилерни хүлээп алыр.

Тодаргай медээлер алыр тел.: (839442)21538.

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» информирует население о том что, поступило заявление от гражданина **Мартай-оол Галины Хертековны** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов с предварительным согласованием мест размещения объектов с общей площадью 49,00 кв.м., расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Тээли, ул. Мугур, д.9а/16, для использования в целях — под объекты торговли, сроком на 5 (пять) лет.

В рамках действующего законодательства администрации муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва», в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Тээли, ул. Комсомольская, д. 19, каб.№222.

Вр.и.о. главного специалиста по имущественным и земельным отношениям администрации Бай-Тайгинского кожууна
Ондар А.М.

«Об утверждении правил землепользования и застройки с. Самагалтай Тес-Хемского кожууна Республики Тыва»

В соответствии Федеральным законом от 06.10.2003 №131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления Российской Федерации», Градостроительным кодексом Российской Федерации от 29 декабря 2004 г. № 190-ФЗ и в целях обеспечения комплексного развития с. Самагалтай и создания в нем благоприятных условий для жизнедеятельности населения Хурал представителей сельского поселения сумон Самагалтайский РЕШИЛ:

1. Утвердить прилагаемые правила землепользования и застройки с. Самагалтай Тес-Хемского кожууна Республики Тыва.
2. Опубликовать настоящее решение в республиканской газете «Шын» или обнародовать в установленном порядке.
3. Настоящее решение вступает в силу с момента опубликования или обнародования.
4. Контроль за исполнением данного решения оставляю за собой.

Глава сумона Самагалтайский
Чамзырай Б. О.

Садып алырының дугайында

«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН-ниң

8-905-920-41-01, 8-923-547-30-60,
телефон/факс (39422)4-85-29.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН

ниитизи-биле 175 дөрбелчин метрден 201 дөрбелчин метр чедир шөлдүг, 1 база 2 каыттан тургустунган, белен тудуп каан коттедж бажыңнарны садып эгелээнин дыңнадып тур.

Өртээ 1 м² 33000 рубльден өрү.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: нийтирил-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге, көдээ ажыл-агый килдизи — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, реклама килдизи — 8-923-383-78-88, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8221. Чагыр 69. Номери парлагже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Чарлалдар

2013 чылдың июнь 22-де, 10⁰⁰ шакта Чөөн-Хемчик кожуунунун Баа Алаак суурнуң спортзалына хол бөмбүүнге Тыва Республиканың Президентинин каш дакпыр ойнакчызы, тилекчи, республикада хол бөмбүү шыырак ойнакчыларының болгаш хоочуннарының бирээзи, Чадаана кычарга чериниң даргазы чораан **Доржу Эрес-оолович ХОВАЛЫН** (Орлаштай) чырык адынга тураскааткан республика чергелиг хоочун аразына волейбол маргылдаазы болур.

Команданың кижигүннери: 3 эр, 3 херээжен ойнакчылардан тургустурын дыңнатты. Маргылдааже хол бөмбүүнүң күзелдиг хоочун ойнакчылар болгаш мөгейкичлерин чаладывыс.

Чолаачылар белеткээр курстарже

күзелдиг улустарны

Автошкола «Добрый путь»

(Ак орук) чалап тур.

В категория — 17.000 рубль.

ВС категория — 28.000 рубль.

Д — 25.000 рубль.

Кичээлдерни силерниң эптиг үеңерде эки аргалары биле эрттирип бээр бис.

Харылзажыр телефоннар:

8-(394-22)-5-38-63,

8-923-380-58-79

Адреси: Кызыл хоорай, Индустриальная, 4.

(№30 маршрут остановказы, МРО общежитиези).

Лицензия серия 17ЛО1 №0000367от 08 апреля 2013 г.

РоссельхозБанк

СВОЙ ВКЛАД с растущей ставкой

звонок по России бесплатный
8 800 200-02-90
WWW.RSHB.RU

Вклад для физических лиц «Свой вклад» принимается с 09.04.2013 по 30.09.2013 (включительно) на сумму от 3000 рублей РФ, максимальная сумма — без ограничений, на срок 91 день с возможностью автоматической пролонгации на тот же срок (не более 4 раз). *Ставка по вкладу 6% годовых, после 1-ой пролонгации — 7%, 2-ой — 8%, 3-ей — 9%, 4-ой — 11% годовых. Дополнительные взносы и расходы операции на счет вклада не предусмотрены. Проценты выплачиваются в день окончания срока вклада путем перечисления к сумме вклада (капитализация) либо перечисления на первоначальный срок-проценты начисляются по ставке вклада «До востребования». При досрочном востребовании вклада — проценты по всем предшествующим срокам сохраняются, а проценты за последний срок начисляются по ставке вклада «До востребования» (0,01% в рублях РФ на 01.04.2013). ОАО «Россельхозбанк».

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилерни дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактыларды дыңнадылары дээш авторлар боттары харылылаар.